

Гармонізація природокористування як перспективний напрям виконання положень концепції сталого розвитку спорту

УДК 504:334

Є. В. Імас, С. М. Футорний, О. І. Циганенко

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, Україна

Резюме. Гармонізація природокористування є важливим та перспективним шляхом організації збалансованого природокористування в спорті, підходом до покращення умов для спортивної діяльності, збереження та зміцнення здоров'я спортсменів. Її розглядають як комплекс заходів, спрямованих на використання природних ресурсів з можливостями природи до самовідтворення та розвитку. *Мета.* Визначити основні підходи до гармонізації природокористування в галузі спорту. *Методи.* Аналіз наукової, науково-методичної літератури та інших джерел інформації, де розглянуто питання проведення гармонізації природокористування на прикладі спортивних об'єктів; узагальнення, синтез, ідеалізація, індукція та дедукція, метод спрямування від абстрактного до конкретного. *Результати.* На основі проведеного дослідження було визначено, що для організації збалансованого природокористування у галузі спорту необхідно досягти його гармонізації. Для проведення заходів впровадження положень гармонізації природокористування в спорті є необхідність у підготовці фахівців, які мають навички та компетенції з відповідних питань. Таких фахівців вже почали готувати в Національному університеті фізичного виховання і спорту України за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт», спеціалізація «Менеджмент у спорті», профільне спрямування «Екологія спорту». Зроблено висновки, що гармонізація природокористування в спорті є важливим напрямом для досягнення положень сталого розвитку в галузі спорту.

Ключові слова: збалансоване природокористування, концепція сталого розвитку, гармонізація, спорт, природа, довкілля.

Harmonization of natural resources management as a promising direction of implementation of the principles of the concept of sustainable development of sports

Ye. V. Imas, S. M. Futornyj, O. I. Tsyhanenko

National University of Ukraine on Physical Education and Sport, Kyiv, Ukraine

Abstract. Harmonization of natural resources management is an important and promising way to organize a balanced natural resources management in sports and an approach to improve the conditions for sporting activity as well as to maintain and strengthen the athletes' health. It is considered as a set of measures directed toward the use of renewable natural resources. *Objective.* To identify the main approaches to the harmonization of natural resources management in the field of sports. *Methods.* Theoretical analysis of scientific and methodological literature and other information sources on the issue of harmonization of natural resources management as exemplified by sports facilities; generalization, synthesis, idealization, induction and deduction, method of movement from the abstract to the specific. *Results.* On the basis of the study, it was found that for the organization of balanced natural resources management in the field of sports it is first of all necessary to achieve its harmonization. In order to carry out measures to implement the principles of harmonization of natural resources management in sports, it is necessary to train professionals who have knowledge and competencies to address the relevant issues. The National University of Ukraine on Physical Education and Sport has already started to train the professionals in the specialty 017 "Physical Culture and Sports", specialization "Management in Sports", and specific field "Sport ecology". It was concluded that harmonization of natural resources management in sports is an important area for achieving sustainable development in the field of sports.

Keywords: balanced natural resources management, the concept of sustainable development, harmonization, sports, nature, environment.

Постановка проблеми. Важливою складовою концепції сталого розвитку у галузі спорту є організація збалансованого природокористування, під яким розуміють дбайливе використання корисних властивостей живої природи для надання суспільству матеріальних благ, збереження та покращення здоров'я людини, в тому числі і спортсменів [4, 6, 9, 14].

До організації збалансованого природокористування як складової концепції сталого розвитку спорту та шляху до досягнення певного співіснування спорту з природою має сенс застосовувати метод гармонізації природокористування. Це обумовлено тим, що спортивну галузь, на відміну від промислової та енергетичної, не можна віднести до значних споживачів природних ресурсів та забруднювачів довкілля, для яких застосовується підхід обмеження у природокористуванні [6, 8, 10, 12].

Таким чином, у спортивній галузі основний наголос ставиться на досягнення своєрідного консенсусу між спортом та живою природою з мінімізацією шкоди, яка може бути нанесена їй, але з ефективним використанням її ресурсів, особливо рослинних. Хоча наведене не виключає застосування в спортивній діяльності і положень раціонального природокористування, яке ґрунтується на обмеженнях у використанні енергетичних, земельних, водних та рослинних ресурсів. І це стосується передовсім промислових виробництв, які забезпечують спортивну галузь.

У цьому плані важливим напрямом реалізації на практиці положень збалансованого природокористування у спорті є гармонійне співіснування спортивної діяльності та природи, досягнення між ними певного консенсусу. Цього можна значною мірою досягати за рахунок гармонізації природокористування антропогенними і природними екосистемами, які розташовані у межах спортивних об'єктів. Вказане важливе тому, що екосистеми, які використовуються у галузі спорту, повинні позитивно впливати на стан здоров'я осіб, які займаються спортивною діяльністю, тобто мати позитивний соціально-медичний аспект. Це перш за все стосується екосистем «зелених» спортивно-оздоровчих комплексів, які набувають все більшого поширення у світовій практиці [7, 8, 10].

Таким чином, гармонізація природокористування, досягнення консенсусу взаємодії спорту та живої природи є актуальною перспективною проблемою, яка повинна вирішуватися у галузі спорту. Вона ще не набула достатнього рівня розгляду в науковій, науково-методичній літературі та інших джерелах інформації, що робить такий розгляд актуальним та своєчасним.

Мета дослідження – визначити основні шляхи до гармонізації природокористування у галузі спорту.

Методи дослідження: системний аналіз наукової, науково-методичної літератури та інших джерел інформації, де розглянуто проблеми гармонізації природокористування у галузі спорту; узагальнення, синтез, ідеалізація, індукція та дедукція, метод спрямування від абстрактного до конкретного [5].

Результати дослідження та їх обговорення. Під час розгляду проблеми гармонізації природокористування в галузі спорту, досягнення певного консенсусу взаємодії спорту та живої природи важливо відмітити, що екосистеми територій «зелених» зон спортивних комплексів, спортивних парків у своїй більшості належать не до природних (екосистеми дикої природи), а до антропогенних екосистем. Тому для них визначальним є не екологічне різноманіття видів як для природних екосистем, а доцільність використання конкретних видів і сортів рослин під час спортивної діяльності. При їх створенні та експлуатації необхідно використовувати положення екологічного будівництва, а саме мінімізації нанесення шкоди дикій природі при їх створенні (лісам, тваринам, які мешкають у лісах, тощо). Однак при цьому необхідно створювати належні умови для занять спортивною діяльністю [7, 8, 12, 13].

Проведений системний аналіз наукової, науково-методичної літератури та інших джерел інформації показав, що існують певні вимоги до рослинного складу екосистем як до антропогенних, так і природних спортивних та фізкультурно-оздоровчих об'єктів. Рослини (трав'яні газони, захисні рослинні смуги з кущів та дерев тощо), які рекомендують для висаджування та розведення на території спортивних та фізкультурно-оздоровчих комплексів, повинні відповідати таким основним екологічним вимогам [7, 8, 13]:

- бути стійкими до антропогенних навантажень (механічних, перш за все до витоптування, хімічних тощо);
- стійкими до шкідників;
- мати декоративні якості;
- не впливати негативно на здоров'я людини,
- мати захисні властивості від шуму і пилу;
- не мати насіння, яке може викликати подразнюючу дію на слизові (наприклад, тополиний пух).

Рослини природних екосистем, які залишилися на територіях спортивних та фізкультурно-оздоровчих об'єктів після їх будівництва, повинні відповідати таким вимогам [7, 8, 13]:

- не заважати проведенню спортивної та фізкультурної діяльності;

- не бути небезпечними для людини;
- мати декоративні властивості.

Під час проведення екодіагностики стану екосистем спортивних та фізкультурно-оздоровчих об'єктів визначають та оцінюють такі показники [2, 7, 8]:

- відповідність видового складу та територіального розміщення рослин вимогам спортивної та фізкультурно-оздоровчої діяльності, в тому числі їх безпека для спортсменів;
- стан спортивних об'єктів за результатами їх біоіндикації (задовільний, незадовільний);
- ступінь збереження природної рослинності природних екосистем (висока, середня, низька);
- стан природної рослинності на території спортивних об'єктів (задовільний, незадовільний), особливо це стосується таких вразливих об'єктів, як екосистеми гірських лісів (Українські Карпати тощо).

За результатами системного аналізу наукової, науково-методичної літератури та інших джерел інформації було з'ясовано, що спортивні об'єкти та їхня інфраструктура не належать до категорії природонебезпечних, тому що вони не є суттєвими забруднювачами навколишнього середовища та значними споживачами природних ресурсів. Проте деякі з них можуть становити певну загрозу як для стану довкілля, особливо для природних екосистем лісів, які входять до складу їх територій. Це необхідно враховувати в природоохоронній практиці та в гармонійному природокористуванні. Вказане визначається статтями Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» № 2059 – VIII від 23.05.2017 р. [7, 8, 13].

До таких небезпечних для живої природи спортивних об'єктів відносять відкриті та значні за розмірами гірськолижні спортивні комплекси, в яких загальна довжина лижних трас, які створюються методом вирубки дерев та кущів, може досягати десятків кілометрів. При цьому має місце ще й значне антропогенне навантаження на ділянки природного лісу (антропогенне витоптування), яке залишилося після будівництва: ущільнення ґрунтів та лісової підстилки [7, 8, 13].

Такі спортивні об'єкти потребують застосування спеціальних природоохоронних заходів, в тому числі спрямованих на гармонізацію антропогенних навантажень з можливостями живої природи до самовідтворення, на досягнення мети – зменшення ступеня негативного антропогенного впливу на екосистеми, які розташовані на їхніх територіях. До таких кардинальних заходів покращення ситуації можна віднести будівництво закритих бага-

тофункціональних багаторівневих гірськолижних комплексів, де значною мірою виключається антропогенне витоптування рослинності з нанесенням шкоди живій природі [7, 8, 13].

Під час визначення конкретного переліку спортивних об'єктів для планування і гармонізації природокористування, взаємодії з природою необхідно враховувати положення екологічного законодавства України стосовно їх значення (категорії) як джерел впливу на довкілля. Так, згідно із Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» № 2059-VIII від 23.05.2017 р., статті 3 «Сфера застосування оцінки впливу на довкілля», такі об'єкти (сфера туризму, рекреації та спорту), як лижні траси, канатні витяги, канатні дороги з загальною площею об'єкта 5 га і більше та тематичні парки (до категорії яких відносять і спортивні парки) з площею 1 га і більше належать до другої категорії впливу на довкілля. Ці об'єкти потребують спеціальних заходів з охорони довкілля зі складанням спеціального звіту з оцінки впливу об'єкта господарювання на довкілля (замість проведення державної екологічної експертизи об'єктів, як це передбачалося раніше) та надання інформації про заходи зі зменшення негативного впливу об'єкта на довкілля (рослини, тварини).

Процедура оцінювання впливу об'єкта господарювання на живу природу та заходів для зменшення на неї негативного впливу передбачає підготовку суб'єктом господарювання звіту з оцінювання впливу на довкілля, проведення його громадського обговорення та надання уповноваженим органом мотивованого висновку на сформований звіт. При цьому для оформлення такого звіту необхідні фахівці, які мають достатні професійні навички та компетенцію в галузі екології спорту.

Під час організації проведення обговорення рекомендується враховувати положення документа «Порядок залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на стан довкілля», який був затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 2011 р. № 771, положення «Конвенції про доступ до інформації, участі громадськості у процесі прийняття рішень та доступі до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища» (Орхуська конвенція). Конвенція була прийнята на четвертій Конференції міністрів «Навколишнє середовище для Європи» (Орхус, Данія, 1998 р.) та вступила у дію в 2001 р.

Громадське обговорення звіту щодо питань гармонізації природокористування та гармоні-

зації взаємодії спортивного об'єкта з природою (рослинами, тваринами) має базуватися на таких принципах [7, 8]: своєчасності та якості процедури; достатньої підготовленості учасників до проведення громадського обговорення, а також на публічності обговорення; ясності мети та завдань, доступності для присутніх учасників обговорення; повноти розгляду та конкуренції позицій; врахування досвіду попередніх обговорень; відкритість до дискусії всіх учасників; спрямованість на якісний результат.

Громадське обговорення звіту може бути доповнене публікаціями у засобах масової інформації (ЗМІ).

Для проведення заходів з гармонізації природокористування і взаємодії спортивного об'єкта (спортивний комплекс, гірськолижний комплекс, спортивний парк тощо) з довкіллям доцільно попередньо скласти план проведення організації збалансованого природокористування. До планування має входити визначення переліку заходів з його громадського обговорення (консультацій). Необхідність проведення такого роду заходів для конкретного спортивного об'єкта визначається за його віднесенням згідно із Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» № 2059 – VIII від 23.05.2017 р. до другої категорії впливу (дії) на довкілля.

Під час планування заходів з гармонізації природокористування, взаємодії спортивних об'єктів та їхньої інфраструктури з природою можуть використовуватися два основні види планів: поточний (базовий) та перспективний. Поточні плани розробляють на 3–5 років, щоквартально корегують і щомісячно уточнюють. Перспективні плани розробляють на перспективу як продовження у подальшому заходів поточного планування [7, 8].

Для повноцінного планування гармонізації природокористування необхідне системне збирання та аналіз екологічної інформації. В цьому плані існують два основні напрями [2, 7, 8]: внутрішній – за рахунок власних ресурсів суб'єкта господарювання; зовнішній – шляхом збирання інформації з використанням зовнішніх джерел інформації.

Внутрішній напрям збору інформації передбачає врахування даних про безпосередній екологічний стан спортивного об'єкта (території, спортивних споруд та інфраструктури спортивного об'єкта) з використанням власних матеріально-технічних та кадрових ресурсів і їх фінансування. У разі потреби для оцінювання екологічного стану спортивного об'єкта та його інфраструктури, за умов оплати за рахунок замовника, можуть

залучатися і сторонні екологічні організації (фірми), які мають ліцензії на право проведення екологічних досліджень.

Зовнішній напрям збирання екологічної інформації передбачає використання даних державних екологічних інспекцій (екологічний моніторинг стану довкілля), гідрометеорологічної служби тощо.

Існують щонайменше чотири різні, проте взаємодоповнюючі підходи до збирання екологічної інформації [2, 11, 18, 20]:

- первинне дослідження стану довкілля, стану здоров'я людини;
- вторинні матеріали: публікації в ЗМІ, в мережі Інтернет та в науковій і науково-методичній літературі тощо;
- матеріали проведених наукових та науково-практичних заходів конференцій, форумів, семінарів тощо;
- неформальні канали – особисте спілкування.

Зібрана екологічна інформація підлягає системному аналізу, в тому числі і з використанням інформаційних комп'ютеризованих систем збирання та аналізу екологічної інформації (екологічний моніторинг). Для цього використовують «Автоматизовані системи екологічного моніторингу» (АСЕМ). Їх створення передбачено Законом України від 25.06.91 №1284 - XII «Про охорону навколишнього середовища» (ст. 20,22) та Постановою Кабінету Міністрів України від 30.03. 1998 р. № 392 «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля». АСЕМ повинні відповідати таким основним вимогам [1]:

- мати у комп'ютерній програмі (базі даних) достатню кількість показників, нормативних даних для можливості прийняття користувачем обґрунтованих рішень;
- видавати користувачу об'єктивну, систематизовану, статистично достовірну інформацію;
- мати сервісні послуги для їх поточного обслуговування та в перспективі можливості корекції їх роботи розробником системи, в тому числі і згідно з мотивованими побажаннями користувача;
- надавати можливість до проведення прогнозування екологічної ситуації;
- бути доступними для користувачів за вартістю.

У практичному відношенні планування гармонізації природокористування, гармонізації взаємодії спортивного об'єкта та його інфраструктури з довкіллям рекомендується здійснювати з урахуванням його особливостей: спеціалізація, місце розташування, комунальне забезпечення,

наявності у безпосередній близькості джерел забруднення довкілля, кліматичних особливостей території, наявності біля об'єкта автомагістралей та характеру природної рослинності. Це стосується змісту плану, тривалості його виконання, послідовності розробки і самого процесу організації планування та реалізації планування на практиці.

У ході проведення заходів з гармонізації природокористування і взаємодії спортивного об'єкта та природи доцільно враховувати ступінь екологічного ризику для природи і людини.

У цілому поточний план гармонізації природокористування і взаємодії спортивного об'єкта з природою, який включає положення збалансованого природокористування, рекомендується складати з таких основних розділів:

- визначення мети та завдань проведення гармонізації природокористування і взаємодії спортивних об'єктів та природи з урахуванням положень та принципів збалансованого природокористування;

- відбір і визначення екологічно обґрунтованої стратегії та тактики проведення гармонізації;

- розробка і планування бюджету для проведення заходів з гармонізації природокористування і взаємодії спортивного об'єкта з природою із залученням до роботи фахівців спортивно-екологічного профілю;

- аналіз передбачуваних обсягів заходів з гармонізації природокористування і взаємодії спортивного об'єкта з природою та їх матеріально-технічного, кадрового, фінансового та методологічного забезпечення.

Визначення мети та завдання організації гармонізації природокористування і взаємодії спортивного об'єкта з природою має передбачати обґрунтування відбору адекватної стратегії та тактики для реалізації їх на практиці й аналіз попередньо зібраної екологічної інформації. Розробка та планування бюджету повинні базуватися на реальній можливості фінансування всіх передбачених планом заходів з гармонізації взаємодії спортивного об'єкта та природи, можливість залучення фінансових ресурсів спонсорів.

Перспективні плани гармонізації природокористування і взаємодії спортивного об'єкта з при-

родою мають таку саму структуру, як і поточні. Однак в них ще не передбачається обов'язкова конкретизація реального матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Вони складаються на перспективу з можливим фінансовим забезпеченням.

Проведення гармонізації природокористування і взаємодії спортивних об'єктів з природою потребує залучення фахівців екологічного профілю, обізнаних зі специфікою спортивної діяльності. В цьому плані Національний університет фізичного виховання і спорту України з 2017 р. розпочав підготовку магістрів за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт», спеціалізація «Менеджмент у спорті», професійне спрямування «Екологія спорту».

Для підприємств, які виробляють продукцію для галузі спорту, складаються окремі плани з наголосом не на збалансоване, а на раціональне природокористування, як це прийнято відносно промислових підприємств з обмеженнями користування природними ресурсами. При цьому у них рекомендується передбачити застосування поняття DFE (Designed for environment) – «Виробництво для довкілля (без шкоди для довкілля)» [3,13,16-19].

Висновки. Гармонізація природокористування, а саме взаємодія між спортом, спортивними об'єктами та природою є перспективним напрямом для покращення екологічної ситуації в галузі спорту, збереження та покращення стану здоров'я осіб, які займаються спортивною діяльністю.

Організаційні заходи необхідно проводити відповідно до їх поточного і перспективного планування.

Для ефективного проведення процесу гармонізації природокористування, взаємодії спорту та природи необхідне забезпечення його відповідними фахівцями спортивно-екологічного профілю, підготовку яких розпочав Національний університет фізичного виховання і спорту України.

Перспективи подальших досліджень передбачають дослідження проблеми гармонізації природокористування і взаємодії спорту та природи на прикладі спортивних об'єктів та їх інфраструктури.

Література

1. Автоматизовані системи екологічного моніторингу (АСЕМ) [Automated Environmental Monitoring Systems (ASEM)]. Режим доступу: <https://ecomonitoring.hir.ua>, 2021.

2. Булгаков НГ. Контроль окружающей среды как совокупность методов биоиндикации, экологической диагностики и нормирования [Environmental control as a combination of bioindication methods, ecological

diagnostics and regulation]. Проблемы природной среды и природных ресурсов; 2003;4: 33–70.

3. Волкова ЛА. Природокористування [Nature management]. Рівне: НУГП; 2010. 172 с.

4. Войтків П, Іванов С. Збалансоване природокористування [Balanced nature management]. Львів: ЛНУ імені І. Франка; 2021. 182 с.

5. Гуроров ОІ. Методологія та організація наукових досліджень [Methodology and organization of scientific research]: посібник. Харків: ХНАУ, 2017. 57 с.
6. Имас Е. Экологическая составляющая устойчивого развития сферы физической культуры и спорта [Ecological component of sustainable development of the sphere of physical culture and sports]. Наука в олимпийском спорте. 2017; 4: 57-60.
7. Імас ЄВ, Циганенко ОІ, Футорний СМ. Новітні методологічні підходи в оцінці екосистем спортивно-оздоровчих комплексів [The latest methodological approaches in the assessment of ecosystems of sports and recreation complexes]. Спортивна медицина і фізична реабілітація. 2018; 1: 37–46.
8. Імас ЄВ, Циганенко ОІ, Футорний СМ, Ярмолюк ОВ. Екологія спорту [Sport ecology]: монографія. Київ: Олімпійська література; 2018. 256 с.
9. Кирилюк МІ. Основи раціонального природокористування та охорони природи [Fundamentals of rational natural resources management and nature protection]. Чернівці: ЧНУ, 2012. 351 с.
10. Креймер МА. Гармонизация природопользования и природоохранной деятельности [Harmonization of natural resources management and environmental activities]. Вестник Сибирского государственного университета геосистем и технологий; 2013; 2(22): 61–77.
11. Моніторинг довкілля [Environmental monitoring]. Боголюбов ВМ, редактор. Київ: НУБіПУ; 2018. 435 с.
12. Сафранов ТА. Екологічні основи природокористування [Ecological bases of natural resources management]. Львів: Новий світ. 2000–2003. 248 с.
13. Циганенко ОІ, Першегуба ЯВ, Склярова НА, Оксамитна ЛФ. Екологічна безпека фізкультурно-спортивної діяльності при створенні спортивних парків у містах-мегаполісах [Ecological safety of physical culture and sports activity when creating sports parks in a metropolis]. Гігієна населених місць. 2013; 61: 396–398.
14. Шувар ІА, Снітинський ВВ, Бальковський ВВ. Екологічні основи збалансованого природокористування [Ecological bases of balanced natural resources management]. Львів; Чернівці: Книги – XXI; 2011. 760 с.
15. Хван ТА. Экология. Основы рационального природопользования [Fundamentals of rational natural resource management]. Москва: Юрайт; 2019. 253 с.
16. Costranza R. Introduction to Ecological Economics. CRC Press; 2015. 350 p.
17. Connel J. Islands: balancing development and sustainability? Environmental Conservation; 2018. P. 1-14; DOI: 10. 1017/S0376892918000036.
18. Croter D, Lancaster G. Research Methods in Management. Oxford; 2008. 287 p.
19. Dai J, Menhas R. Sustainable Development Goals Sports and Physical Activity: The localization of Health – Related Sustainable Development Goals Through Sports in China: A narrative Review. J. Risk Management and Healthcare. 2020; 13. 1419 – 1430; DOI: 10. 2147/RMHP S257844.
20. Kochrov ВІ. Ecologodiagnostic and balanced development. Moskov: Smolensk: Magenta; 2003. 384 p.

rektorat@uni-sport.edu.ua
tsyhanenko.oleh@gmail.com

Надійшла 24.01.2022